

7. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. 2-ге вид., виправл. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
8. Кодухов В. И. Объектные отношения и сложноподчинённое предложение. *Проблемы русского языкознания: Учёные записки*. 1968. Т. 281. С. 190–299.
9. Кураков В. И. Синкретизм и типология грамматических категорий: на материале именных категорий немецкого и русского языков. *Лингвистические явления в системе языка и в тексте*. 1997. Вып. 1. С. 81–90.
10. Мартине А. Основы общей лингвистики / ред. В. А. Звегинцев; пер. В. В. Шеворошкин. Москва: URSS, 2004. 224 с.
11. Мозм У. С. Театр: роман. На англ. яз. Москва: Менеджер, 2005. 304 с.
12. Павлюковец М. А. К вопросу о синкретизме в лингвистической теории. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-sinkretizme-v-lingvisticheskoy-teorii>
13. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. / под ред. В. И. Борковского. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1–2. 536 с.
14. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики: монография. Москва: Наука, 1975. 312 с.
15. Шитик Л. В. Феномен синкретизму в проекції на мовні рівні. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2009. Вип. 169. С. 132–146.
16. Якобсон Р. Избранные работы: сборник / ред. В. А. Звегинцев. Москва: Прогресс, 1985. 455 с.

Курочка С.

– учитель іноземної мови (англійська) загальноосвітньої школи
I–III ступенів № 3 м. Костянтинівка

УДК [811.111+811.161.2]’367.32

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМПЕРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ З МОДАЛЬНИМИ ЛЕКСЕМАМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено порівняльному аналізу граматичних і прагматичних особливостей імперативних речень з модальними словами. У науковій розвідці окреслено теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонукання в сучасній лінгвістиці; виокремлено подібні й відмінні моделі імперативних конструкцій з модальними лексемами; визначено засоби їх вираження в англійській та українській мовах. Здійснене дослідження імперативних конструкцій засвідчує, що в англійській мові такі моделі речень є частотнішими й мають різноманітніші семантичні відтінки.

Ключові слова: імперативні речення, комунікативний акт, інтенція, непряме спонукання, модальні слова.

Курочка С.

– учитель иностранного языка (английский) общеобразовательной
школы I–III ступеней № 3 г. Константиновка

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИМПЕРАТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С МОДАЛЬНЫМИ ЛЕКСЕМАМИ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена сравнительному анализу грамматических и прагматических особенностей императивных предложений с модальными словами. В статье очерчены теоретические аспекты функционально-семантической категории побуждения в современной лингвистике; выделены сходные и различные модели императивных конструкций с модальными

лексемами; определены способы их выражения в английском и украинском языках. Выполненное исследование императивных конструкций свидетельствует о том, что в английском языке такие модели предложений более частотны и имеют разнообразные семантические оттенки.

Ключевые слова: императивные предложения, коммуникативный акт, интенция, косвенное побуждение, модальные слова.

Kurochka S.

– *English Language Teacher, Comprehensive School 3, Kostiantynivka*

THE FEATURES OF FUNCTIONING OF IMPERATIVE SENTENCES WITH MODAL LEXICAL ITEMS IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article is devoted to the comparative analysis of grammatical and pragmatic features of imperative sentences with modal words. The theoretical aspects of the functional and semantic category of motivation in modern linguistics are defined in the scholar research; similar and different models of imperative constructions with modal lexical items are distinguished; the means of their expression in English and Ukrainian languages are determined. The study of imperative constructions shows that such models of sentences are frequency-dependent in English language and have a variety of semantic tinges.

Keywords: imperative sentences, communicative act, intention, indirect hortatory, modal words.

Постановка проблеми. Сучасній лінгвістиці притаманний посилений інтерес до порівняльного дослідження мовних систем. Визначення загальних закономірностей, властивих для різних мов, уможливорює виокремлення універсального й особливого в мовознавстві, краще усвідомлення структури мови загалом.

Активна діяльність індивіда в різногалузовому спрямуванні зумовила застосування антропоцентричних підходів і до вивчення лінгвістичних явищ. Духовний світ людини формується в процесі пізнання, накопичення певних знань про навколишній світ, набуття життєвого досвіду й екзистенційного осмислення, тому неабияке місце в такому процесі посідає й категорія волевиявлення людини. Не є винятком і категорія спонукання, яка й на сьогодні є предметом порівняльних досліджень на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов.

Численні публікації вітчизняних і зарубіжних мовознавців засвідчують постійний інтерес до вивчення категорії спонукання, зреалізованої імперативними реченнями. Такі мовні одиниці привертають увагу, бо вони відіграють важливу роль під час спілкування. Власне в усіх галузях людської діяльності має вияв вираження індивідом власного волевиявлення.

Дослідження імперативних речень, умов їх уживання є значущим і в педагогічному аспекті. Застосовувати в процесі спілкування імперативні конструкції – значить не лише мати набуті знання про синтаксичні, морфологічні й лексико-семантичні засоби вираження таких мовних одиниць, а й правильно добирати соціально коректний варіант залежно від мовленнєвої ситуації, соціальних ролей і статусу

учасників спілкування, рівня знайомства комунікантів, їх зацікавлення результатами кінцевої дії тощо.

Аналіз останніх досліджень. Поняття спонукальної модальності, структурно-семантичні моделі імперативних речень, особливості функціонування в різних стилях досить активно досліджували в українській та англійській мовах. Наукові розвідки І. Андрєєвої, Л. Бережан, Л. Бірюліна, Г. Молчанової, В. Храковського, Н. Швидкої та ін. переважно зорієнтовані на вивчення спонукання як синтаксичної категорії. Висловлення, що виражають спонукання поза формами наказового способу дієслова, були предметом дослідження М. Антонової, В. Бузарова, Ф. Гагаркіної, В. Козирєва, І. Прибиток та ін. Останнім часом у лінгвістиці набула поширення інтерпретація спонукання з позиції прагмалінгвістики, зокрема в працях Н. Арутюнової, В. Богданова, Г. Почепцова, О. Шабанової та ін. Спонукальну модальність в англійській мові досліджували С. Бараханова, Г. Дрінко, О. Дорошенко, Б. Зернов, І. Михалкова, О. Шевченко та ін. Отже, вивчення імперативних речень здійснювали в кількох напрямках. Особливо перспективним є аналіз засобів вираження спонукання, моделей імперативних речень в українській та англійській мовах.

Метою статті є порівняльний аналіз граматичних і прагматичних особливостей імперативних речень з модальними лексемами в англійській та українській мовах. Сформульована мета зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонукання в сучасній лінгвістиці; 2) виявити подібні й відмінні моделі імперативних конструкцій з модальними словами і засобів їх вираження в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Імперативні конструкції – це комунікативні одиниці, що виражають безпосереднє волевиявлення мовця, його намір програмувати дії співрозмовника, змінити його поведінку чи стан, тобто є засобом здійснення мовленнєвого контакту із співрозмовником. Добір різновидів імперативних речень з наявного репертуару дозволяє здійснювати спілкування в певній тональності. Залежно від мовленнєвої ситуації, взаємодій адресанта й адресата, їх соціальних ролей, дії, до якої спонукають «я» чи «ти», офіційності / неофіційності спілкування імперативні речення набувають того чи того інтенційного змісту, конкретизованого як прохання, пропозиція, запрошення, порада, благання, вимога, застереження, заборона, наказ, команда тощо. Такі різновиди спонукальних інтенцій часто мають вияв під час спілкування.

Соціолінгвістична характеристика учасників спонукального мовленнєвого акту мотивує добір висловлень з мовної площини імперативності. Кожен мовець має сукупність мовленнєвих дій, що відбивають певні імперативні інтенції, які відповідають його соціальному статусу щодо співрозмовника. Діалогічні взаємовідношення моделюють репліки-спонукання й репліки-реакції, структуровані не лише за

законами граматики, а й прагматики, правилами соціальних взаємодій. Спонування – це такий різновид мовленнєвого акту, за якого волевиявлення мовця спрямоване до співрозмовника, якому мовець пропонує здійснити чи не здійснити певну дію [7, с. 12].

Спонування трактують як функціонально-модальну категорію. Такий підхід потребує водночас аналізу засобів вираження спонукальної модальності й функціональних (комунікативних) видів речень, у яких актуалізовано значення форм зазначеної модальності. На сьогодні дослідники акцентують не на системно-структурних аспектах мови, а на її функціонуванні як засобу спілкування. Мовознавці вивчають мову з антропоцентричних позицій, що вможливорює здійснення комплексного дослідження мовних засобів, використовуваних у певних ситуаціях, психологічних і науково-культурних чинників під час аналізу комунікативного процесу, вияву ступеня ефективності використання засобів вербалізації в конкретних комунікативних умовах [8, с. 20]. Аби адресат сприйняв інформацію в запрограмований спосіб, потрібно дотримуватися певних постулатів і норм мовленнєвого спілкування, досліджуваних Карнегі [6] і Грейсом [3]. За умови недотримання таких правил (адресат не розчув, не звернув уваги чи не зрозумів того волевиявлення, з яким до нього звернувся адресат) виникає ситуація «порушеної комунікації» або «ситуація некомунікабельного зв'язку» [5, с. 101].

Регулятивну функцію в процесі комунікації виконують «прагматичні фільтри» – різноманітні чинники (соціальні, фізіологічні, інтелектуально-психологічні), індивідуальні за структурою і змістом для кожного комуніканта в конкретній ситуації спілкування [5, с. 102]. Як зазначає Т. Акимова, «у спонукальних реченнях відбито зв'язок мови із ситуаціями дійсного чи уявлюваного світу, а також з правилами взаємодії учасників спілкування» [1, с. 12].

Як в англійській, так і в українській мові науковці виокремлюють два різновиди імперативних речень: 1) монофункціональні (єдина або первинна функція яких полягає у вираженні спонування: а) з предикатами в наказовому способі (*Answer me, please* (U. Sinclair. *Tree Plays.*) – *Відповідай мені, будь ласка; ну Таню! Ти не сердся, люба, що останнім часом я до тебе ставився ... Трошки неухважно* (М. Куліш. *Зона.*); б) з перформативними дієсловами (*Then I advise you to get married* (A. Cronin. *The Citadel.*) – *Тоді раджу вам вийти заміж; Прошу мене до ваших святотацьких примх не залучати!* (В. Винниченко. *Уміркований та щирий.*); 2) поліфункціональні (вираження волевиявлення в яких є вторинною функцією), зокрема це конструкції з дієсловами у формі дійсного й умовного способів, з неособовими формами дієслова, бездієслівні імперативні речення, конструкції з модальними лексемами. Як зазначає Г. Дрінко, в англійській мові останні є більш поширеними порівняно з українською [4, с.75].

Імперативні речення з модальними лексемами в досліджуваних мовах мають семантику необхідності, неминучості дії, яку може чи

повинен здійснити адресат. Спонукального значення можуть надавати й модальні дієслова *must, can, need, shall, ought* тощо, які не мають основних форм, притаманних іншим дієсловом, і тому їх називають недостатніми. В українській мові лексеми *слід / треба, потрібно, можна, могли / мусити, сміти, вміти* тощо і. Вихованець кваліфікує як аналітичні дієслова [2, с. 122], в україністиці слова з модальною семантикою функціонують переважно з інфінітивом, крім значення стану, можуть мати ще й семантику потенційної дії [2, с. 294].

Волевиявлення для модальних слів є вторинною функцією, і тому структури *V mod. + inf.* вважають непрямим засобом вираження спонукування. Для аналізу закономірностей такої вербалізації потрібно зважати на ситуацію спілкування, статус мовця або адресата; семантику й форму модального звороту за ознаками: а) семантика модального дієслова й інфінітива; б) різновид конструкції та інтонації (стверджувальна, питальна, заперечна, оклична); в) граматичні форми особи, способу, часу модального дієслова [4, с. 72].

Оскільки конструкції з модальними словами є засобом вираження непрямого спонукування, то вони не мають категоричного значення. Це зумовлено тим, що в таких імперативних реченнях виражено не волевиявлення, а думку мовця, тому такі синтаксичні одиниці є виразниками пропозиції, поради, рекомендації. Наприклад: *Торт треба пекти в теплій духовці при помірній температурі* (Азбука домашнього господарювання); *Словесникам слід подбати, щоб школярі вчили цей предмет не заради оцінки чи вступу до вузу, а для власного інтелектуального й морального розвитку* (В. Степанін. Нові підходи до викладання української літератури); *You must wire for help* (H Wells. *The Invisible Man*) – Ви повинні послати за допомогою.

Значення необхідності здійснення дії в англійській мові репрезентують моделі *must + inf., should + inf., ought + inf., shall + inf., have + inf., be + inf.*, які різняться семантичними відтінками. Найвищий вияв категоричності властивий для модальних дієслів *must, shall*, зокрема це такі: 1) неминучість здійснення дії, тобто її треба здійснити незалежно від бажання мовця (*We must prevent that somehow* (J. Galsworthy. *End of the Chapter.*) – Ми повинні як-небудь перешкодити цьому); 2) адресат змушений здійснити дію через певні умови (*Denis, I love you. Dear, dear, Denis! But it's late, very late! We must go* (A. Cronin. *The Citadel*) – Денис, люблю тебе! Милый, милый мій! Але вже пізно, дуже пізно. Нам потрібно йти); в українській мові таку семантику мають модальні лексеми *мусити, доводиться, повинен, потрібно* у сполученні з інфінітивом: *Збирати гриби і споживати їх потрібно обережно, бо вони є акумуляторами багатьох шкідливих речовин, зокрема радіоактивних* (Т. Зубець.); 4) необхідність здійснення дії, зумовленої суб'єктивною думкою мовця («*You must forget her now*», – *insisted Agnes gently* (A. Cronin. *Hatter's Castle.*) – «Ви повинні перестати про неї думати», – м'яко наполягала Агнес. Синтаксичні моделі *must + inf., shall + inf.* використовують для вираження вимоги, заборони, напр.:

You must tell him at once. I'm not to blame (A. Cronin. *The Citadel*.) – Ти повинна зараз же дізнатися йому. Я не хочу за тебе відповідати.

Імперативні конструкції з дієсловом *should* порівняно із *shell* мають семантику поради, рекомендації, напр.: *You should join a nudist colony* (A. Cronin. *Hatter's Castle*.) – Тоді вступайте в суспільство нудистів.

Словосполучення *ought + inf.* так само мають спонукальне значення, проте дію потрібно здійснити з огляду на моральне зобов'язання, напр.: *Wilfrid, you ought to think of her* (J. Galsworthy. *End of the Chapter*.) – Уілфрід, треба ж подумати і про неї. Відповідником такої моделі речень в українській мові є сполучення модальних слів *повинен, слід, потрібно, варто + inf.*, маркованих семами доцільно, доречно здійснити дію, напр.: *Так, так, ви це повинні зробити, – наполягає Сергій* (О. Гончар. *Собор*.).

Імперативні речення з дієсловами *have to, have got to* маніфестують об'єктивну необхідність щодо виконання дії, напр.: *You have to be my helper* (H. Wells. *The Invisible Man*) – Ти повинен мені допомогти. У розмовному стилі замість дієслова *have* часто вживають сполучення *have got to*. В українській мові цьому значенню відповідають сполучення *повинен, мусити, слід + inf.*

Дієслово *to be* є маркером таких семантичних відтінків: необхідність здійснення дії відповідно до попередньої домовленості чи потреба перспективної дії, зумовленої об'єктивними чинниками, напр.: *The person you are to escort is Mary Drower – and I must request you not to leave her* (A. Cronin. *Hatter's Castle*) – Ви повинні будете супроводжувати Мері Дроуер, і прошу вас не залишати її. В українській мові такій семантиці відповідають сполучення *мусити, треба, повинен + inf.*, напр.: *Якщо час не терпить, то ви можете й не заходити до нас так часто, – тепло сказала Ірен* (В. Підмогильний. *Місто*).

Семантику можливості здійснення дії в англійській мові репрезентують моделі *can (could) + inf., may (might) + inf.*, які мають такі відтінки значення: а) можливість здійснення дії внаслідок наявних умов, напр.: *You can get him in a private home, ser* (A. Cronin. *Hatter's Castle*) – Ви можете помістити його в приватну лікарню, сер. В українській мові такій спонукальній семантиці відповідають конструкції модальне слово *можна* в дійсному способі + *inf.*; б) можливість здійснення дії, підставою якої є дозвіл, напр.: *You can go to the rock, Cyril...* (A. Cronin. *The Citadel*) – Ти можеш плисти до скелі, Сіріл... У сполученні із запереченням дієслово *can* набуває значення заборони [4, с.75]. В українській мові відповідником такої семантики є модель *не можна + inf.*

Питальні імперативні речення з модальним дієсловом *could* є засобом вираження прохання з відтінком фамільярності. Модель *might + inf.* є репрезентантом більш ввічливого прохання, напр.: *Might I read you a little of his diary?* (J. Galsworthy. *End of the Chapter*) – Можна мені почитати вам його щоденник? Модальне дієслово *could* у теперішньому часі відповідає в українській мові формам умовного способу дієслова

могли (міг би, могли б), напр.: *Could you take the children down for me?* (J. Galsworthy. End of the Chapter) – Ви не могли б відвезти дітей?

Як констатує Г. Дрінко, дієслова *will, would* функціонують переважно в питальних чи питально-заперечних імперативних реченнях із семантикою прохання або ввічливої пропозиції. Проте такі пропозиції можна потрактовувати і як вимогу, напр.: *Will you get me a taxi!* – Викличте мені, будь-ласка, таксі [4, с.76]. В українській мові дієслову *will* із значенням прохання чи пропозиції відповідають лексеми *чи не хочете, будь-ласка + дієслово наказового способу (Допоможіть мені, будь ласка)*.

Дієслівна форма *would* порівняно з *will* має семантичний відтінок меншої впевненості мовця в тому, що його прохання виконають чи його пропозицію буде прийнято. В українській мові семантику ввічливого прохання репрезентує така модель: *не могли б ви / може + inf.*, напр.: *Чи не могли б ви мені передати цукерки?* Не всі питальні речення є засобом вираження імперативності, таку функцію мають лише невласне питальні речення, оскільки вони не спрямовані на пошук інформації, а є виразниками семантики прохання, пропозиції. Завдяки вставним словам *може, можливо (А може б, ви завтра поїхали? – раптом тихо кинула вона (В. Винниченко. Уміркований та щирий); - Ой, Тимоше, Тимоше, може б, і ти послухав?* (В. Яворівський. Оглянься з осені) мовець залишає за адресатом право здійснити дію на свій розсуд.

Порівняльний аналіз імперативних речень з модальними словами засвідчив, що в англійській мові вони є частотнішими й мають різноманітніші відтінки відтворюваної ними семантики.

Перспективу подальших наукових розвідок окресленої тематики вбачаємо в порівняльному аналізі інших засобів вираження спонукання.

Література

1. Акимова Т. Г., Бирюлин Л. А., Вахтин Н. Б. Типология императивных конструкций. Санкт-Петербург: Наука, 1992. 301 с.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. 256 с.
3. Головина Н. В. Семантика императива и способы его выражения в современном английском и русском языках. Москва: Высшая школа, 1997. 136 с.
4. Добрунова О. В. К вопросу о причинах успешной (неуспешной) коммуникации. *Гуманітарні аспекти наукових досліджень у вищому педагогічному навчальному закладі*. Горлівка, 1994. С. 100–102.
5. Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 / ГІІМ. Горлівка, 2005. 182 с.
6. Карабан В. И. Сложные речевые единицы: Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. Київ: Вища школа, 1989. 130 с.
7. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукання, функції: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Слов'янськ, 1998. 20 с.
8. Шилихина К. М. Вербальные способы модификации поведения и эмоционально-психологического состояния собеседника в российской и американской культуре. Воронеж, 1999. 198 с.